
IVAN HOFMAN, viši arhivista
Arhiv Jugoslavije
Beograd, Vase Pelagića 33

UDK 329.78:316.75(497.1)"1946/1951"
37.035.4:329.78(497.1)"1946/1951"

„SOCIJALISTIČKO TAKMIČENJE“ NA OMLADINSKIM RADNIM AKCIJAMA U JUGOSLAVIJI 1946–1951.

APSTRAKT: Život i rad jugoslovenske omladine na radnim akcijama u vreme obnove i izgradnje zemlje i Prvog petogodišnjeg plana bio je posmatran kao stalno takmičenje, kroz koje su mladi naraštaji stasavali u zatočnike socijalizma.

Ključne reči: Socijalističko takmičenje, omladinske radne akcije, Prvi petogodišnji plan, omladina Jugoslavije, Komunistička partija Jugoslavije

„Početkom ove nedelje Druga čačanska brigada je od stručnog rukovodstva deonice zahtevala da se što pre postavi određena norma i rok za dovršavanje zemljanih radova na trasi u dužini od 900 kvadratnih metara. [...] Posle premeravanja terena stručnjaci su doneli zaključak da se ovi radovi mogu, uz maksimalno zalaganje brigadira, završiti prvog maja. Nasuprot tome brigadiri su [...] dali obavezu da će ove radove [...] završiti 25 aprila. [...] Uporedo sa ovim prvim primljenim obavezama, brigadiri Druge čačanske brigade zakazali su takmičenje svim brigadama Sedme sekcije [...] po sledećim tačkama:

- 1) Koja će brigada do 25 aprila iskopati više kubnih metara zemlje;
- 2) Koja će brigada ugraditi više nasipa;
- 3) Koja će brigada postići bolji kvalitet zidnih novina;
- 4) Koja će brigada redovitije čitati dnevnu štampu, pročitati i proučiti više knjiga;
- 5) U kojoj će brigadi nepismeni i polupismeni postići najbolje rezultate;
- 6) Ko će dati više dopisa za *Borbu na Omladinskoj pruzi*;
- 7) Koja će brigada imati bolji i pravilniji odnos prema stanovništvu i čija će poseta selima biti bolje organizovana.“¹

¹ *Druga čačanska brigada pozvala na takmičenje sve brigade Sedme sekcije, Borba na Omladinskoj pruzi 10, Šamac–Sarajevo, petak 11. april 1947.*

Prva leskovačka brigada dobila je zadatak da izvrši određene građevinske radove u roku od 2. do 24. aprila 1947: „Posle određivanja norme 10 aprila održana je vanredna konferencija [...] brigade na kojoj su se omladinci i omladinke obavezali da će ove radove završiti zaključno sa 22 aprilom. Pored obaveze da svoj radni zadatak ispune dva dana pre predviđenog roka, omladinci Prve leskovačke brigade prihvataju zakazano takmičenje sa Drugom čačanskom brigadom po svim postavljenim tačkama.“²

* * *

Ideolozi Komunističke partije Jugoslavije posmatrali su, u svom ratničkom, revolucionarnom zanosu, izgradnju socijalizma kao stalnu borbu. Vođena je „borba“ za izvršenje Prvog petogodišnjeg plana, „borba“ protiv kulturne zaostalosti i „ostataka buržoaskih shvatanja“. Ogorčena „borba“ vođena je na omladinskim radnim akcijama širom Jugoslavije: trebalo je izgraditi železnice, drumove, fabrike i druge kapitalne objekte pre roka, da bi se oni što pre stavili u pogon, ne bi li pretežno agrarna i ratom razorena zemlja krenula putem izgradnje socijalizma – jednog, verovalo se, pravednijeg, naprednijeg i naučno zasnovanog društva.³

Kako pokrenuti jugoslovensku omladinu na tolika pregnuća? Pronađena je formula u takmičenju, ali ne onom uobičajenom, u kome je biti pobednik samo po sebi cilj i pitanje ličnog prestiža, već u socijalističkom – onom koje će viziju naprednog socijalističkog društva pretvoriti u stvarnost. „Socijalističko takmičenje“ stвориće od mladih jugoslovenskih naraštaja svesne i odlučne graditelje i branioce socijalizma, koji će ideju društvene pravde i jednakosti širiti i van granica domovine.

Na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji takmičili su se svi i u svemu: u količini iskopane i nabijene zemlje u nasip, izgrađenim metrима pruge, brzini kojom će savladati slova azbuke, broju pročitanih knjiga i brošura, broju održanih priredbi, brzini sprovođenja neke ideološko-političke kampanje u selima u okolini gradilišta, u gimnastici... Štabovi omladinskih radnih brigada vezivali su takmičenja za različite važne datume, na primer: Praznik rada (1. maja), rođendan Josipa Broza Tita (25.

² Prva leskovačka brigada prihvata takmičenje sa Drugom čačanskom, Borba na Omladinskoj pruzi, 11, Šamac–Sarajevo, subota 12. april 1947.

³ O omladinskim radnim akcijama pisali su, između ostalih: B. Petranović, *Istorija Jugoslavije III*, Beograd 1988; P. J. Marković, *Beograd između Istoka i Zapada 1948–1965*, Beograd 1996; M. Mitrović, *Izgubljene iluzije. Prilozi za društvenu istoriju Srbije 1944–1952*, Beograd 1997; S. Selinić, *Omladina gradi Jugoslaviju. Savezne omladinske radne akcije u Jugoslaviji 1946–1963*, Arhiv, časopis Arhiva Srbije i Crne Gore, godina VI, br. 1–2, Beograd, 2006; S. Selinić, *Život na omladinskim radnim akcijama u Jugoslaviji 1946–1963*, Isto, godina VII, br. 1–2, Beograd, 2007; I. Simić, *The Construction of Gender Relations at Youth Work Actions in Yugoslavia*, Jacobs University, Bremen, 2012. magistarska teza u rukopisu.

maja), Dan ustanka (opštejugoslovenski 4. jula i republičke) i Dan Republike (29. novembra). Vremenom su se povodi proširili i omladina se takmičila u čast predstojećeg Petog kongresa KPJ (juli 1948), povodom godišnjice Petog kongresa ili tridesetogodišnjice SKOJ-a (1949).⁴ „Takmičari“ su uzimali lične, četne ili brigadne obaveze i, očekivalo se, ne samo da će ih izvršiti već i premašiti. Koji su koreni „socijalističkog takmičenja“? Kako je ono bilo zamišljeno i sprovedeno u praksi? Na narednim stranicama pokušaćemo da pružimo neke odgovore.

Teorijske osnove u delu „klasika marksizma“

O „socijalističkom takmičenju“ pisali su različiti omladinski i partijski ideolozi i teoretičari, pozivajući se na dela „klasika marksizma“. Zato, zadržaćemo se na pojedinim člancima iz pera Vladimira Iljiča Lenjina i Josifa Visarionoviča Staljina.⁵

U tekstu *Kako organizovati takmičenje* iz 1917, vođa Oktobarske revolucije je, koristeći mnoge jake, neprimerene izraze koji svedoče o njegovom fanatizmu i ostrašćenosti u uslovima borbe za vlast, naveo kako su liberalno-kapitalistički pisci pisali „slavopojke“ konkurenciji, privatnoj preduzumljivosti, smelosti inicijative koja podstiče napredak društva, što je u uslovima industrijske proizvodnje i postojanja kartela i monopola predstavljalo „nečuveno zversko gušenje preduzumljivosti, energije, smele inicijative mase stanovništva, njegove ogromne većine“ i, istovremeno, značilo „zamenu takmičenja finansiskim lopovlukom, despotizmom, servilnošću na vrhu socijalne lestvice“. Nasuprot kapitalizmu, socijalizam nije značio gašenje takmičenja. Upravo je on stvorio mogućnosti da se ono razvije široko i u masovnim razmerama, „da se većina trudenika zaista privuče u arenu takvog rada gde oni mogu doći do izražaja, razviti svoje sposobnosti, ispoljiti talente koji imaju [...] a koje je kapitalizam gazio, davio, gušio na hiljade i milione.“⁶

Zadatak socijalističke vlade bio je da organizuje takmičenja: „Svaka fabrika iz koje je kapitalist izbačen ili bar obuzdan pravom radničkom kontrolom, svako selo iz kojeg su najurili spahiju-eksploatora i oduzeli mu zemlju, jeste sada, i tek sada, poprište na kojem radni čovek može da dođe do izražaja, može da malo razdrma leđa, može da se uspravi, može da se oseti čovekom. Prvi put posle vekova rada za druge, prinudnog rada za eksploatore, pojavljuje se mogućnost rada za sebe i uz to rada koji se oslanja

⁴ Arhiv Jugoslavije (dalje AJ), Savez socijalističke omladine Jugoslavije (dalje SSOJ), fascikla 152, Rad omladinskih radnih brigada na izgradnji Beograda 1949. godine.

⁵ V. I. Lenjin, J. V. Staljin, *O socijalističkom takmičenju, zbornik*, Beograd 1946, 7–17.

⁶ Isto, 7.

na sve tekovine najnovije tehnike i kulture.“⁷ Lenjin je od trudbenika tražio da se bore protiv svakog pokušaja uvođenja jednoobrazovanosti u radu, čemu su tako skloni „histerici iz redova inteligencije“. Tražio je da se razvije takmičenje u izvršavanju zadataka, boljoj organizaciji rada i kontroli potencijalnih neprijatelja: „U kojoj komuni, u kojem kvartu velikog grada, u kojoj fabrici, u kojem selu nema gladnih, nema nezaposlenih, nema bogatih parazita, nema nitkova iz redova lakeja buržoazije, sabotera koji sebe nazivaju intelektualcima? U kojoj je više urađeno za povećanje produktivnosti rada, za izgradnju novih dobrih kuća za sirotinju, za smeštanje sirotinje u kuće bogataša, za pravilno snabdevanje svakog deteta iz siromašne porodice bočicom mleka? – eto po kojim pitanjima treba da se razvije takmičenje komuna, opština, [...] udruženja i zadruga, sovjeta radničkih, vojničkih i seljačkih deputata.“⁸

Dvanaest godina posle Lenjina, u uslovima nasilne industrijalizacije i kolektivizacije poljoprivrede u SSSR,⁹ o socijalističkom takmičenju pisao je Josif Staljin.¹⁰ Stil i jezik kojim se on izražavao nije živopisan kao Lenjinov i odaje dogmatu vrlo sterilnog duha. Spisi su mu puni opštih mesta, ali ono što je rečeno sasvim odgovara našoj temi: „Takmičenje je u stvari komunistički metod izgradnje socijalizma, na osnovu maksimalne aktivnosti milionskih masa trudbenika.“ Ono je „poluga pomoću koje je radnička klasa pozvana da preokrene čitav privredni i kulturni život zemlje na bazi socijalizma.“ „Socijalističko takmičenje nije kancelarijska stvar.“ Ono je „izraz ozbiljne revolucionarne samokritike masa“ i „svaki onaj koji sputava, svesno ili nesvesno tu samokritiku i tu stvaralačku inicijativu masa, mora biti uklonjen s puta kao kočnica našeg velikog dela.“ Staljin u nastavku ponavlja Lenjinovo tvrđenje da socijalističko takmičenje nije isto što i konkurencija u kapitalizmu, jer „princip je konkurencije: poraz i smrt jednih, pobjeda i gospodstvo drugih“, a „princip je socijalističkog takmičenja: drugarska pomoć zaostalima od strane naprednih,“ pri čemu je konačan cilj opšti napredak društva.¹¹

Sada ćemo posetiti jugoslovensku omladinu koja sa neskrivenim entuzijazmom gradi socijalističku domovinu. Čitaćemo njenu štampu, videćemo radne logore i gradilišta okićena parolama, grafičkim prikazima učinaka pojedinaca i kolektiva. Nastojaćemo da dočaramo atmosferu stalnog

⁷ Isto, 8.

⁸ Isto, 16.

⁹ Videti: R. Konkvest, *Čemerna žetva. Sovjetska kolektivizacija i teror gladi*, Beograd 1988.

¹⁰ J. V. Staljin, *Takmičenje i radni polet masa (predgovor brošuri E. Mikuline 'Takmičenje masa')*, V. I. Lenjin, J. V. Staljin, *O socijalističkom takmičenju*, zbornik, Beograd 1946, 141–143.

¹¹ Isto, 142, 143.

takmičenja, trke da se u što kraćem vremenu uradi što više, bez obzira na kvalitet urađenog ili eventualne štetne posledice po zdravlje i život takmičara.

„Socijalističko takmičenje“ na delu

Omladinska štampa koja je izlazila na gradilištima redovno je objavljivala dopise iz brigada u kojima su iznošeni rezultati takmičenja.¹² Tako nas *Bratstvo–jedinstvo* obaveštava da je tokom prvomajskog takmičenja 1948, na gradilištu istoimenog autoputa, Prva virovitička brigada prebacila normu za 90%. Štaviše, u njoj se uspešno odvijala i „borba protiv nepismenosti“, jer su četiri brigadira bila potpuno opismenjena, a ostali su naučili 25 slova.¹³ Ovaj, kao i desetine sličnih priloga opterećeni su brojevima i procentima, koji deluju impozantno, ali u stvari – ništa ne govore. Da li je norma bila nisko postavljena, pa omladini nije bilo teško da je prebaci? Koliko su istiniti objavljeni rezultati? A kvalitet urađenog?

U štampi su bili brojni prilozi o udarnicima i udarništvu, od kojih se očekivalo da će motivisati omladinu na nova pregnuća, nova takmičenja. *Bratstvo–jedinstvo* imalo je redovnu rubriku „Likovi naših udarnika“, a *Omladina, list Narodne omladine Jugoslavije* pisala je o pojedinim zapaženim brigadirima koji su nastavili „socijalističko takmičenje“ kao industrijski radnici.¹⁴

Zidne novine su davale najsvežije informacije o rezultatima takmičenja u jednoj brigadi i objavljivale su pozive na dalju „borbu za izvršenje date obaveze“. Pogledajmo *Munju*, zidne novine Jugoslovenske radne brigade na izgradnji autoputa Kuks–Piškopeja (severna Albanija, 1946.)¹⁵ U obaveštenju *Dobra inicijativa* (koje krase crtež snažnog brigadira koji krampom razbija stenje) stoji da se desetina izvesnog Muje Bećirovića obavezala da će za četiri dana iskopati 100 m³ zemlje duž trase autoputa, te da je ne samo izvršila obavezu, već da ju je višestruko premašila iskopavši 336 m³: „Neka ova inicijativa bude poziv svim desetinama na primanje novih obaveza. Pođimo primerom Mujine desetine!“¹⁶ Nekoliko dana kasnije *Munja* je

¹² Spomenimo sledeće listove: *Omladinska pruga* (Brčko–Banovići, 1946), *Borba na omladinskoj pruzi* (Šamac–Sarajevo, 1947), *Bratstvo i jedinstvo* (na gradilištu istoimenog autoputa, 1948, 1949) i *Zviška pruga* (Kučevo–Brodice, 1948).

¹³ *Dopisi iz Brigada*, *Bratstvo–jedinstvo*, list omladinskih radnih brigada na gradnji autoputa Beograd–Zagreb, 5. Sremska Mitrovica, 8. maj 1948.

¹⁴ *Udarnik sa radnih akcija, udarnik u proizvodnji*, *Omladina, list Narodne omladine Jugoslavije*, 9. godina V, Beograd, 23. januar 1949.

¹⁵ AJ, SSOJ, 125, *Dnevnik Radne brigade narodne omladine Jugoslavije na izgradnji autoputa Kuks–Piškopeja*, Skavic, Albanija, 1946.

¹⁶ Isto.

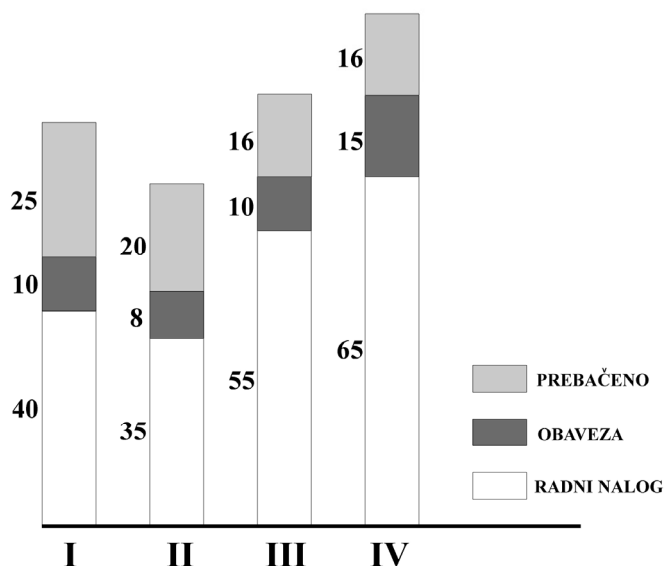
objavila (u letku koji krase dva mišićava omladinca koji, držeći alatke preko ramena, vizionarski gledaju u daljinu) da je desetina izvesnog Ahmeda Dalića dostigla Bećirovićevu, a da su blizu ostvarenju ovog rezultata još tri, jer „dostići i prestići – nek nam još uvek bude parola!“.¹⁷

„Socijalističko takmičenje“ se nije moglo zamisliti bez pratećih vizuelnih sadržaja. Logori u kojima su bili smešteni brigadiri i gradilišta bili su ukrašeni različitim parolama, crtežima, obaveštenjima i grafikonima koji su prikazivali grupni i/ili pojedinačni radni učinak, a radi podizanja borbene i takmičarskog duha graditelja.

Zadržaćemo se na *Uputstvu za crtanje grafikona u omladinskim radnim brigadama na Pančevačkoj pruzi* iz 1948.¹⁸ Ono nam daje vrlo sadržajna obaveštenja o tome kako bi trebalo da se vizuelno predstavljaju rezultati „socijalističkog takmičenja“ na jednoj omladinskoj radnoj akciji, sa odgovarajućim ilustracijama.

Bilo je nekoliko vrsta grafikona, koji su postavljeni na vidnom mestu u logoru. Prvi je *Grafikon u stubovima*, koji je prikazivao rezultate svake čete unutar jedne brigade u periodu od nedelju dana (slika 1).

1 - 7. VIII 1948. G.

Slika 1 – *Grafikon u stubovima*

¹⁷ Isto.

¹⁸ Arhiv Srbije, Omladinska radna akcija Pančevački rit 1948 (dalje Đ-68), *Uputstvo za crtanje grafikona u omladinskim radnim brigadama na Pančevačkoj pruzi*, 1948.

Svaki stub predstavljao je jednu četvu i bio je podeljen na tri različito obojena dela: donji je prikazivao kolika je radna norma koju su odredili inženjeri, sa navedenim brojem, najčešće kubnih metara, koliko može jedna četa da iskopa u datom roku. Središnji deo stuba prikazivao je obavezu koju su dali brigadiri. Ona je uvek morala da bude veća od utvrđene norme. Na primer, inženjeri su izračunali da omladina iz jedne čete može u sedmodnevnom periodu da iskopa 35 m³, što je prikazano u donjem delu stuba, pored koga je upisan broj 35. Brigadiri bi na brigadnoj konferenciji svečano obećali da će iskopati 43 m³, što je na stubu prikazano posebnom bojom pored koje je upisan broj 8, jer toliko m³ iznosi razlika između norme i date obaveze. Omladina bi, očekivano, premašila datu obavezu, što bi bilo prikazano u gornjem delu stuba. Tako, na stubu koji smo uzeli kao primer, stoji da su brigadiri premašili datu obavezu za 20 m³. Uputstvo za crtanje grafikona predvidelo je i situaciju da pojedina četa nije dostigla normu ili datu obavezu. U tom slučaju, linija koja je prikazivala postignute rezultate nalazila se ispod linije koja je predstavljala normu ili obavezu.

Sledi tabela koja je prikazivala kretanje tzv. prelazne zastavice u brigadi (slika 2).

KRETANJE PRELAZNE ZASTAVICE

U BRIGADI

ČETA	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	I.T.D. DO KRAJA AKCIJE
I		▶												
II	▶													
III				▶	▶									
IV			▶											
V						▶								
I.T.D.														

Slika 2 – Kretanje prelazne zastavice

Šta su to prelazne zastavice? Svako veče bi jedan brigadir, koji se naročito isticao, svečano skidao zastavu FNRJ sa stuba, dok su ostali slušali intoniranje himne, ili je i sami pevali. Potom bi se čitale dnevne zapovesti koje su sadržavale raspored rada i zadataka za naredni dan, različita naređenja, zabrane, opomene i kritike, ali bi se i obnarodovalo koje su se čete, desetine ili pojedinci unutar brigade posebno istakli na gradilištu ili u kul-

turno-prosvetnim i drugim aktivnostima. Upravo te grupe i pojedinci bili su nagrađivani prelaznom zastavicom, koju su mogli već sutra da izgube, u slučaju da ih je neko pretekao u rezultatima. Na kraju bi se sabirali rezultati i najbolje grupe i pojedinci dobili bi zvanje udarnika, koje je moglo značajno da utiče na njihovo dalje kretanje u hijerarhiji Narodne omladine Jugoslavije, KPJ ili u budućoj profesiji.¹⁹

Tabela kojom je prikazivan pregled kretanja četne prelazne zastavice imala je po horizontali obeležene dane u mesecu, a po vertikalni redni broj čete u jednoj brigadi. Ako bi, na primer, treća četa pokazala najbolje rezultate u takmičenju na dan 9. jula 1948. u odgovarajuće mesto u tabeli bila bi ucrtana zastavica. Na kraju meseca bi se sabirao ukupan broj zastavica koji je dobila svaka četa.²⁰

Brigadni i četni statističari su redovno pratili rad svakog pojedinca i njegov učinak beležili su u odgovarajućoj tabeli, nemaštovito nazvanoj *Dnevno stanje čete*. U njoj, po horizontalnoj osnovi, bili su obeleženi dani u mesecu, a po vertikalnoj imena i prezimena brigadira. Odgovarajućim simbolom, koji bi se unosio u svaku pojedinačnu rubriku, bilo je označeno da li se pojedinac tokom jednog određenog dana isticao u radu, radio onoliko koliko mu propisuje norma, podbacio, bio odsutan i drugo (slika 3).

¹⁹ U kontekstu privilegija koje bi u daljoj karijeri uživali nosioci udarničkog zvanja, treba spomenuti ekstreman slučaj kojim se bavio Sreski komitet NOJ u Jaši Tomiću, kada je jedan omladinac tražio da mu se prizna ni manje ni više nego 25 udarničkih zvanja, jer ih je, tvrdio je, zaradio na većem broju radnih akcija na kojima je učestvovao u periodu 1946–1951 (AJ, SSOJ, 127, ORA Brčko–Banovići, 1946).

²⁰ AS, Đ–68, *Uputstvo za crtanje grafikona u omladinskim radnim brigadama na Pančevačkoj pruzi*, 1948.

DNEVNO STANJE ČETE

	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	I.T.D.
Jovanović Milan	◆	★	▲	▲	■	+	+	—	●	I.T.D.	
Petrović Petar	■	■	▲	◆	◆	★	I.T.D.				
I.T.D.											

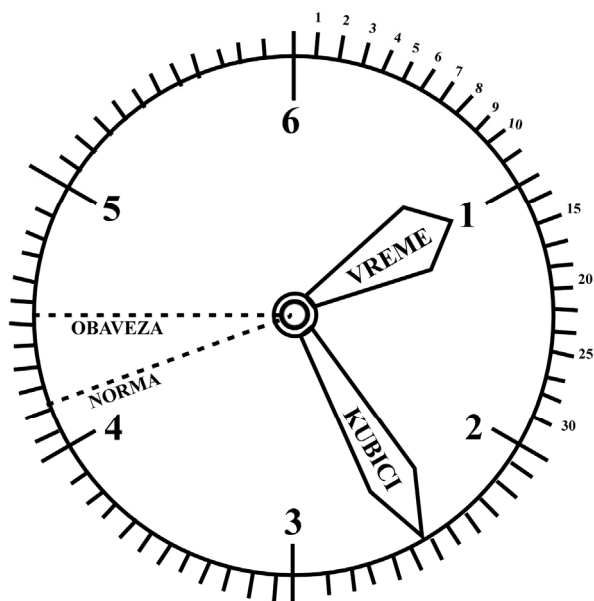
- ★ ISTAKNUT U DNEVNOJ ZAPOVESTI
- ◆ ISTIČE SE U RADU
- ▲ OBIČAN RAD
- SLUŽBENO ODSUTAN
- NA POMOĆNOM RADU
- SLAB RAD
- +

Slika 3 – Dnevno stanje čete

Na osnovu zbira rezultata sa ove tabele delila su se udarnička zvanja ili različite pohvale.²¹

Na gradilištu se nalazio poseban časovnik za merenje radnog učinka (slika 4).

²¹ Isto.

Slika 4 – Časovnik za merenje radnog učinka

Časovnik je imao dva reda brojeva: sa unutrašnje strane kruga bili su obeleženi radni časovi na gradilištu – od 1 do 6, koliko je iznosilo redovno radno vreme na ORA Pančevački rit 1948, a sa spoljne su bili obeleženi kubici zemlje koje bi trebalo iskopati ili nabiti, broj pragova ili šina koje bi trebalo postaviti, broj cigala koje treba uzidati u neki objekat i dr. Na skali kubika (odnosno onoga što bi trebalo da se uradi u šestočasovnom radnom vremenu) bila je označena norma koju su izračunali inženjeri, kao i radna obaveza koje su se prihvatili brigadiri, koja je, podrazumeva se, morala da bude veća od norme. Protok vremena i količinu urađenog označavale su dve kazaljke, koje su pomerili četni statističari.²²

Logori i gradilišta bili su ukrašeni raznovrsnim parolama i slikama na zidovima baraka čija je svrha bila podizanje borbenog i takmičarskog duha. Na primer, omladinci koji su probijali tunel Vranduk (što je bio najveći izazov pred graditeljima pruge Šamac–Sarajevo 1947), izloženi stalnoj opasnosti od odronjavanja stenja, gušenja u tunelu ili od eksplozija dinamita kojima su rušene najtvrdje stene, čitali su prilikom svakog pogleda ka ulaznom otvoru sledeći natpis: „Tunel Vranduk – put do rudnih bogatstava naše zemlje“ i posmatrali su velike portrete Staljina i Tita.²³ Portreti sovjet-

²² Isto.

²³ AJ, SSOJ, 215, Kontakt-kopije fotografija sa ORA Šamac–Sarajevo, 1947.

skog i jugoslovenskog vođe bili su naslikani na zidovima baraka Treće kompresorske pet puta udarne brigade, na istoj pruzi, dok su oko ulaznih vrata u baraku jedne nepoznate brigade bili naslikani prizori koji svojom simbolikom neodoljivo podsećaju na likovne predstave u grobnicama egipatskih faraona. Tako su s desne strane vrata prikazani brigadiri koji guraju kolica i istovaruju vagonete, dok se sa leve nalazi velika fabrika iz čijih dimnjaka izlazi gusti dim; iznad vrata stoje zvezda petokraka, Titov portret i natpis koji, budući da je fotografija teško oštećena, ne može da se rekonstruiše u celosti, ali glasi približno „Tito, simbol naše sloge, časti [...]“.²⁴ Poruka ovih prikaza je lako razumljiva: omladina Jugoslavije gradi kapitalne objekte koji predstavljaju simbol društvenog napretka; ona gradi socijalizam – moderno, tehnološki napredno, ali i pravedno društvo i time nastavlja revolucionarni put koje su trasirali Josip Broz Tito i KPJ.

„Socijalističko takmičenje“ je bilo redovna tema dnevnih zapovesti. Iz večeri u veče bili su pohvaljivani pojedinci ili grupe koje su postigle najbolje rezultate tokom dana na izmaku i kritikovani su oni koji su podbacili. Evo dva primera: „Posmatrajući rad četa, zalaganje, političku svest [...] kao i postignute rezultate u toku dana 13. IX 1947. štab brigade donosi sledeću dnevnu odluku br. 11 da jednodnevnu prelaznu zastavicu dodeli III četi“,²⁵ ili „Prepodnevna smena je u prevoženju šljunka vagonetima podbacila za 18%, a popodnevna u istom poslu 46% [...] ali ovo ne znači da naš 10-to dnevni nalog nećemo ispuniti za 7 dana, već naprotiv da ćemo povesti još uporniju borbu da nalog ispunimo za 6 dana.“²⁶ Pobednici takmičenja, i kolektivi i pojedinci, dobijali su usmene i pisane pohvale i zvanje udarnika, što su brigadiri doživljavali kao najveću čast (kao što je i oduzimanje udarničkog zvanja smatrano za najveću sramotu i bilo primenjivano u slučajevima različitih težih prestupa).²⁷

Radio, kao jedini elektronski medij u tadašnjoj Jugoslaviji (pa i većem delu sveta), imao je svoju ulogu u „socijalističkom takmičenju“. Velike omladinske radne akcije imale su svoje radio stanice, koje su svakodnevno izveštavale o rezultatima rada na svim deonicama gradilišta. Bili su emitovani intervjui sa udarnicima, vatreni govori omladinskih i partijskih

²⁴ Isto.

²⁵ AJ, SSOJ-151, Dnevnik zapovesti Druge gornjomilanovačke omladinske radne brigade na ORA Šamac–Sarajevo, 1947.

²⁶ AS, Omladinska radna akcija Kučevo–Brodice (Đ-66), fascikla 1, Knjiga dnevnih zapovesti Druge niške gradske radne brigade „Pavka Korčagin“, 1948.

²⁷ Na primer, na ORA Šamac–Sarajevo 1947. bila je kažnjena Treća lička brigada oduzimanjem zvanja udarna, zato što je veliki broj njenih pripadnika odbio da se vakciniše protiv zaraznih bolesti (AJ, SSOJ, 128, Odluka o kažnjavanju Treće ličke brigade oduzimanjem naziva udarna, Zenica, 5. avgust 1947).

aktivista i poletna muzika, koja je podsticala slušaoce na nove napore.²⁸ Velike radio stanice, kao što su Radio Beograd i Radio Zagreb, emitovale su redovne priloge o pregnuću omladine, namenjene najširoj publici.

„Socijalističko takmičenje“ kao književna tema

Socijalistički realizam, u Staljinovoj epohi jedini dopušteni vid književnog i umetničkog izražavanja u SSSR-u, nije u Jugoslaviji pustio dubljeg korena. U književnosti jugoslovenskih naroda, u periodu 1945–1950, prevladavao je realizam, obogaćen sadržajima iz tek završenog rata i revolucije (poezija i proza Branka Ćopića, na primer, stajali su na čvrstim osnovama realizma). Socijalistički realizam, koji je prema sovjetskim teoretičarima bio sinteza realizma i romantizma, jer je prikazivao poželjnu stvarnost – onakvu stvarnost socijalističkog društva koja će se prema nauci marksizma-lenjinizma ostvariti,²⁹ našao je u Jugoslaviji svoj najjači izraz u literaturi o omladinskim radnim akcijama. Bila je to didaktička književnost, čija je svrha pokretanje mladih graditelja na akciju. „Socijalističko takmičenje“ je bilo njena stalna tema, zbog čega je naknadno ironično nazvana „kubikaškom poezijom“. U nastavku teksta analiziraćemo dva čeda svog vremena, pripovetku *Nagari, Druga!*, Vojislava Čolanovića³⁰ i roman *Put po nasipu*, Antona Ingoliča.³¹

Nagari, Druga! prikazuje pretežno muslimansku četvu iz sastava jedne bosanskohercegovačke brigade na izgradnji autoputa „Bratstvo i jedinstvo“: „Druga vodi bitku. Partizanski upornu i ozbiljnu. Zastavica je sad po prvi put u njenim rukama. A graditeljski polet ostalih četa ne predstavlja malu pretnju.“ „Borba“ je bila neizvesna ne samo zbog konkurencije ostalih četa u brigadi, već i zbog njenih „unutrašnjih protivurečnosti“: „Ta četa je istovremeno ključala i mladički neobuzdanom ljubavlju ka svojoj novoj domovini, ka izgradnji socijalizma, [ali] i nimalo naivnim ostacima preživelih nazadnih shvatanja i pogleda na život i odnose među ljudima.“ Konzer-

²⁸ V. programe radio stanica u *Borbi na omladinskoj pruzi*.

²⁹ L. I. Tiofejev, *Socijalistički realizam*, Naša književnost, 10, Beograd, oktobar 1948, 161–174; Isti, *Teorija književnosti*, Beograd 1950.

³⁰ Vojislav Voja Čolanović (1922), u vreme kada je napisao pripovetku bio je student Novinarske i diplomatske visoke škole, kasnije novinar, urednik TV Beograd, dramaturg i književnik (*Novinarska i diplomatska visoka škola u Beogradu 1948–1953, studija i dokumenti*, priredio Dragomir Bondžić, Beograd 2013, 359)

³¹ A. Ingolič, *Put po nasipu. Roman po zabeleškama brigadira Andreja*, Beograd 1950. Anton Ingolič (1907–1992), jedan od najznačajnijih slovenačkih književnika u XX veku. Napisao je veliki broj pripovedaka, romana i drama za decu i odrasle. Najviše je pisao o ljudima iz svog rodnog kraja – okoline Maribora, ali i o slovenačkim izbeglicama u Srbiji za vreme Drugog svetskog rata i slovenačkim iseljenicima u Zapadnoj Evropi i Americi (http://sl.wikipedia.org/wiki/Anton_Ingolič).

vativna shvatanja muslimana, nepoverenje, duboko usađeno u svest, prema Srbinu komandiru i nepraktična orijentalna ženska odeća predstavljali su direktnu smetnju postizanju boljih rezultata. Pripovetka se, očekivano, završava prosvetljenjem mladih graditelja i pobedom u „socijalističkom takmičenju“. Ne samo što je zadatak bio obavljen pre roka, već su se i brigadiri ideološki izgradili kroz fizički rad: „To je sada bila jedna nova, svesna i borbena, jedna sasvim druga Druga.“³²

Put po nasipu prikazuje svakodnevicu jedne brigade iz okoline Maribora na pruzi Šamac–Sarajevo. Likovi su stereotipni – ideološki neizgrađene devojke i mladići seoskog i malograđanskog porekla. Tu je pripadnik seoske sirotinje, večiti sluga navikao da ga svaka vlast izrabljuje, pa je samim tim nepoverljiv prema izgradnji socijalizma. On potvrdu svojih sumnji pronalazi u činjenici da je komandir čete sin njegovog bivšeg gazde – dakle kulak. Tu su još: tipična malograđanka, navikla na lagodan život, kći kolaboracioniste koju progoni očeva krivica i komandirka čete koja nema svoj intimni život, jer za nju postoji samo izgradnja socijalizma. Glavni junak je brigadir Andrej, mladi radnik, bivši partizan i heroj, koji bespogovorno veruje u ideju socijalizma, ali ima i ličnih slabosti – sklonost ka individualizmu i ljubav koju oseća prema komandirki čete, što onemogućava njegovo potpuno ideološko formiranje.

Zaplet je takođe stereotipan: dan za danom traje „socijalističko takmičenje“. Vodi se „bitka“ za ostvarenje Plana, koju neprekidno otežavaju lične slabosti junaka. Prekretnicu u radnji romana predstavlja otkriće izdaje komandira – kulačkog sina. Od tada počinje postepeno osveščivanje brigadira i njihovo pretvaranje u prave zatočnike socijalizma. Na kraju, pripadnici udarne brigade odlaze kući ponosno koračajući po nasipu koji su izgradili: „Da, tu dole počeli smo naš rad, tu smo zarili prve lopate. Samo smo po imenu bili omladinska radna brigada, a u stvari smo bili grupa mladih ljudi bez pravog smisla za zajednicu i drugarstvo, a i bez pravog radnog poleta. A sada? Četiri metra iznad nekadašnje močvare korača dvaput udarna brigada. Ko je bezobličnu masu prekalio u čvrstu radnu zajednicu, ko je i zadnjeg brigadira probudio, okrepio, izgradio? Ko drugi do pruga, do ovaj deo nasipa koji smo mi izgradili.“³³ Tek kada je završena „borba“, kada je brigada pobedila u „socijalističkom takmičenju“, mogla je komandirka čete da obznani svoju ljubav prema brigadiru Andreju.

³² V. Čolanović, *Nagari, Druga!*, Bratstvo–jedinstvo, list omladinskih radnih brigada na gradnji autoputa Beograd–Zagreb, 3, Sremska Mitrovica, 24. april 1948.

³³ A. Ingolič, *Put po nasipu...*, 321.

Takmičari

A „socijalistički takmičari“ – ko su, zapravo, oni? Rođeni su uglavnom krajem dvadesetih, početkom tridesetih godina XX veka. Dakle, u periodu 1946–1951. bili su u tinejdžerskim ili ranim dvadesetim godinama. Šta su oni pamtili? Kakvo je bilo njihovo detinjstvo, rana mladost? Rođeni su uglavnom na selu, siromašnom i kulturno zaostalom. Bili su svedoci i učesnici Drugog svetskog rata i mnogi su preživeli genocid.³⁴ A revolucija i socijalizam? Većini su ti pojmovi bili apstraktni. Ni predratni komunisti (osim malobrojnih izuzetaka) nisu mogli da prihvate naličje socijalizma u SSSR, pa samim tim nije mogla ni omladina koja je, po prirodi stvari, sklonija idealizaciji stvarnosti od ljudi većeg životnog iskustva. Socijalizam je bio alternativa svetu njihovog detinjstva i rane mladosti. On će, verovali su, doneti pravdu, društvenu ravnopravnost, napredak. Zar nije, uostalom, socijalizam naučno zasnovan? Zar o tome ne svedoče spisi „klasika marksizma“ i domaćih teoretičara, kao što su Milovan Đilas i Edvard Kardelj?

Devojke i mladiće koji su gradili pruge, autoput i druge objekte predviđene Prvim petogodišnjim planom vodila je snažna i iskrena vera. Koristili su primitivan alat, često su radili golim rukama. Najčešće nisu imali potrebna znanja iz građevinske struke. Hranili su se slabo, boravili u neuslovnim barakama, bili stalno izloženi riziku od zaraza, povreda, pa čak i gubitka života.³⁵ Ali, izgradili su ono što su, u njihovo ime, svečano obećali rukovodioci Narodne omladine Jugoslavije.

* * *

Kada razmatramo fenomen „socijalističkog takmičenja“, možemo uvek da govorimo o kvalitetu onoga što je sagrađeno, kao radnica lenjinogradskog brodogradilišta iz romana *Ženski dekameron*, sovjetske disidentkinje Julije Voznesenske: „Sagrađili smo tanker šest meseci pre roka – a onda smo osam meseci otklanjali nedostatke!“³⁶ Možemo da govorimo o „socija-

³⁴ Ratna iskustva ove generacije plastično su opisali Branko Ćopić u romanima iz *Pionirske trilogije* (*Orlovi rano lete*, *Slavno vojevanje* i *Bitka u Zlatnoj dolini*) i Arsen Diklić u romanima *Ne okreći se sine* i *Salaš u Malom ritu*. Ipak, prema sasvim ličnom stavu autora ovog priloga, posebnu težinu imaju potresne Ćopićeve pesme: *Marija na Prkosima*, *Herojeva majka* i *Na Petrovačkoj cesti*. Posleratno iskustvo dobrog dela ove generacije, njenu nepotpunu transformaciju od seljaka do industrijskog radnika, naučno istoriografski je obradila Ivana Dobrivojević u monografiji *Selo i grad: transformacija agrarnog društva Srbije 1945–1955*, Beograd 2013.

³⁵ Prilikom izgradnje pruge Šamac–Sarajevo 1947, prema jednom popisu, poginulo je na licu mesta ili umrlo od posledica povreda i zaraza 85 devojaka i mladića (AJ, SSOJ, 129).

³⁶ J. Voznesenska, *Ženski dekameron*, Beograd 1990, 11. Roman je komponovan kao Bokačov *Dekameron*: deset porodilja (radnica, partijska činovnica, disidentkinja, prostitutka

lističkom takmičenju“ i kao o sredstvu kojim su omladinski rukovodioci nastojali da se nametnu svojim nadređenima, jer, ukoliko bi radna brigada kojom su rukovodili dobila zvanje udarne, mogli su da se nadaju bržem napredovanju u partijskoj hijerarhiji. Zato su pojedini komandanti terali svoje devojke i mladiće na prekomeran rad, po cenu štetnih posledica po njihovo zdravlje i život.³⁷

Uprkos svom naličju, „socijalističko takmičenje“ je zaista pokretalo omladinu Jugoslavije na akciju. Primer „takmičara“ pokazuje koliko stvaralačka može da bude snaga ubeđenja (postoje, doduše, i brojni primeri kada je snaga ubeđenja bila okrenuta u suprotnom smeru – ka destrukciji). Istovremeno, mladi ljudi, mahom siromašnog seoskog porekla, emancipovali su se gradeći: opismenili su se, naučili pojedine zanate, a žene su shvatile da u svemu mogu da budu ravnopravne muškarcima. Iz redova brigadira regrutovani su budući industrijski radnici (doduše, hibridnog gradsko-seoskog mentaliteta koji se stvorio zbog njihovog naglog prelaska iz sela u grad), koji su činili osnovu kasnijeg industrijskog razvoja Jugoslavije.

U decenijama koje su usledile Jugoslavija se, sve do svog tragičnog raspada, kretala trnovitim putem modernizacije. Sledili su: eksperiment radničkog samoupravljanja, neuspele privredne reforme i pokušaj da se iskoriste povoljne geopolitičke okolnosti, kako bi Jugoslavija zaigrala značajnu međunarodnu ulogu (koja je, pokazalo se, prevazilazila njene stvarne potencijale). U temeljima svega toga stoji napor devojaka i mladića sa radnih akcija. Oni su izgradili infrastrukturu bez koje privredni napredak i modernizacija nisu bili mogući. Bili su opterećeni isključivom, militantnom ideologijom i, sasvim sigurno, mnogi objekti koje su u žurbi sagradili nisu ni u vreme nastanka zadovoljavali sve kriterijume kvaliteta (ili su se nedostaci ispoljavali bržim propadanjem objekata), ali ono što su izgradili postoji i danas, koristi se i stoji kao spomenik idealima jedne mladosti.

i druge) u lenjingradskom porodilištu, čekaju deset dana da prođe karantin zbog neke epidemije i vreme ispunjavaju pripovedajući svaki dan po jednu priču na zadatu temu – iz sopstvenog života. Roman je izvanredna ilustracija SSSR-a u epohi Leonida Brežnjeva, odnosno dekadencije socijalizma kao društveno-ekonomskog sistema.

³⁷ AJ, SSOJ, 128, Izveštaj o nesrećnim slučajevima na području VIII sekcije Omladinske pruge Šamac–Sarajevo, Lašva, 17. juli 1947.

Ivan Hofman

“THE SOCIALIST COMPETITION” AT THE YOUTH WORKING ACTIONS
IN THE YUGOSLAVIA 1946–1961

Summary

The ideologist of the Yugoslav Communist Party, perceived the socialism as constant struggle and one of the crucial battles for building of the new society. The regularly organized Youth Working Actions were of the special importance as places where this struggle could be developed, organized and led. The main method was the “Socialist Competition”. It has the emphasized ideological dimension, since the hard physical labor was perceived as the main tool for building of the strong and conscious personalities of the socialist men and women. Inspiration for the established practice of the “Socialist Competition” was discovered in the theoretical works of the classics of the Marxism: Lenin and Stalin. The Competition propaganda was very aggressive. It was constantly announced in the news and the radio program which was listened in the Working Actions compounds. Those announcements were actually paroles fitted with the graphic images of the work statistics, coupled with the portrait of the Yugoslav Communist Party leaders and scenes of the youth in work. The authors reviles the “other” side of the Competitions, showing the young party cadres struggling for easy climbing within the hierarchy, problems of the quality of the works and buildings performed, as well as the injuries and some fatalities in this process, which remained hidden from the propaganda efforts. But besides such problems, in general, the Socialist Competition helped the mobilizing of the youth for public works, among many resulted in important building and infrastructure works.